

ANTHONY BURGESS

PORTOCALA
MECANICĂ

Traducere din engleză de
CARMEN CIORA și DOMNICA DRUMEA
după ediția revizuită de
ANDREW BISWELL

Introducere și note de
ANDREW BISWELL

HUMANITAS
fiction

Cuprins

<i>Introducere</i> de Andrew Biswell	5
<i>Notă asupra ediției revizuite</i> de Andrew Biswell	19
PORTOCALA MECANICĂ	23
1	27
2	99
3	153
NOTE	215
GLOSAR NADSAT	221
PROLOG la <i>Portocala mecanică: O piesă cu muzică</i> de Anthony Burgess, 1986	223
EPILOG: „Un malencick gawarește despre maladeți“ de Anthony Burgess, 1987	231
ESEURI, ARTICOLE ȘI RECENZII	239
„Rușii cu față umană“ de Anthony Burgess	241
„Marmelada mecanică“ de Anthony Burgess	248
Fragment dintr-un interviu nepublicat cu Anthony Burgess	254
Notă la programul pentru <i>Portocala mecanică 2004</i> de Anthony Burgess	260
„Ludwig Van“, o cronică la <i>Beethoven</i> de Maynard Solomon de Anthony Burgess	264

„Portocala mecanică“ de Kingsley Amis	268
„Noi romane“ de Malcolm Bradbury	270
„Horror Show“ de Christopher Ricks	272
„Viața e numai una: <i>Testamentul mecanic</i> <i>sau Sfârșitul lui Enderby</i> de A.S. Byatt	285
Postfață de Stanley Edgar Hyman	289
Un ultim cuvânt despre violență de Anthony Burgess	297
PAGINI ADNOTATE DIN MANUSCRISUL BĂTUT LA MAȘINĂ AL ROMANULUI <i>PORTOCALA MECANICĂ</i> (1961)	299

Notă asupra ediției revizuite

ANDREW BISWELL

Cititorii acestei celei de-a cincizecea ediții aniversare vor observa că, pe lângă alte adăugiri, ea include Prologul și Epilogul scrise de Burgess în anii '80. Aceste paratexte nu au fost publicate anterior împreună cu textul romanului. Ambele au fost scrise cam în perioada când Burgess lucra la prima adaptare pentru scenă, care a fost publicată sub titlul *A Clockwork Orange: A Play with Music* și ilustrează unele dintre modalitățile în care și-a revăzut propriul roman și a intrat în dialog cu el. Am adăugat partitura muzicală pentru imnul prizonierilor din Partea a doua, Capitolul 1, așa cum apare în manuscris. Motivul cel mai probabil pentru care aceasta a fost omisă din ediția Heinemann din 1962 și ediția Norton din 1963 este faptul că, înainte de introducerea litografierii *offset* ieftine, costurile reproducerii partiturilor muzicale erau foarte ridicate.

Manuscrisul din 1961 a format baza acestui text restaurat și am comparat fiecare rând cu edițiile Heinemann și Norton. Principiul după care m-am ghidat a fost să introduc cât mai mult nadsat posibil și, uneori, asta a implicat refacerea unor cuvinte și pasaje care au fost omise în manuscris. Unele dintre notele scrise de mână de Burgess pe manuscrisul din 1961 sunt ambigue, dar în general am preferat un cuvânt nadsat „pierdut“ (ca de exemplu „bugatty“, cu semnificația „bogat“, la pagina 94) în locul echivalentului din engleza standard din primele ediții publicate. LP-ul Caedmon din 1973, *Anthony Burgess Reads A Clockwork Orange*, diferă în unele privințe de textele tipărite, și am preferat cuvântul „boor joyce“ de pe LP termenului „bourgeois“ care apare în textul tipărit. Burgess

nu era întotdeauna un dactilograf sau un corector atent și a fost inconsecvent legat de scrierea termenilor „otchkies“ (uneori „ochkies“) și „kupetting“ (uneori „koopeeting“). M-am străduit să fac ordine în text, dar am ținut cont și de ceea ce Burgess îi scria lui James Michie (într-o scrisoare din 25 februarie 1962) cu referire la subiectul scrierii nadsat: „Nu uita că e vorba de o limbă vorbită și ortografierea ei trebuie să fie puțin vagă. Dar acum cred că e scrisă cum trebuie“.

Ediția Norton din 1963 și cele Ballantine care i-au urmat includeau o postfață a criticului literar Stanley Edgar Hyman (reprodusă aici fiindcă face parte din povestea cărții lui Burgess) și un glosar cu termenii nadsat¹. Glosarul extins al acestei ediții a fost alcătuit ținând cont de scrisorile lui Burgess către editorii săi, aflate în arhivele Heinemann. Le sunt recunoscător lui Tom Avery și lui Jean Rose că mi le-au adus la cunoștință.

Una dintre plăcerile pe care și le aduce adnotarea romanului lui Burgess este că vastitatea referințelor sale devine evidentă pentru prima dată. Cei care cunosc lucrările critice ale lui Burgess despre Shakespeare și T.S. Eliot nu vor fi surprinși să găsească în text citate din acești autori. Însă nimeni nu a mai comentat până acum influența pe care a avut-o asupra lui Burgess, care era fascinat de aspectele întunecate ale argoului, lucrarea lui Eric Partridge, *Dictionary of Slang and Unconventional English*. Cele două exemplare pe care le avea Burgess din această lucrare și care acum fac parte din colecția de cărți a Fundației Internaționale Anthony Burgess, au fost citite de atâtea ori, încât aproape că se destramă. Citatele incluse din poemele și piesele lui Gerard Manley Hopkins n-au mai fost observate înainte, și am republicat unul dintre eseurile despre Hopkins² din *Urgent Copy* pentru a vă face o idee despre cât

1 Afirmarea se referă la glosarul din original. Glosarul cu termenii în limba română a fost alcătuit de traducătoare în funcție de relevanța acestora (n. red.).

2 Eseul referitor la G.M. Hopkins nu a fost inclus în prezenta ediție românească (n. red.).

de important a fost Hopkins în formarea lui Burgess ca scriitor. Cu siguranță că mi-au scăpat una sau două referințe; dar mi-ar plăcea ca notele să fie citite.

Dintre romanele lui Burgess, *Portocala mecanică* este unic prin faptul că nu conține nici o dedicație. Textul acestei cărți nu este al meu pentru a-l putea dedica, însă contribuția mea aici n-ar fi fost posibilă fără ajutorul și încurajările pe care mi le-au oferit dr. Katherine Adamson, domnul Yves Buelens și domnul William Dixon, cărora le sunt profund recunoscător.

PORTOCALA MECANICĂ

Aș fi vrut ca între zece și douăzeci și trei de ani să nu mai existe vârstă, sau măcar tineretul să doarmă toată vremea un somn neîntrerupt... Fiindcă tot răstimpul ăsta nu se ivesc decât târfe însărcinate, care îi sâcâie pe cei bătrâni, se țin de furțișaguri și de încăierări.

W. Shakespeare, *Poveste de iarnă*¹

¹ W. Shakespeare, *Teatru. Poveste de iarnă*, actul III, scena 3, traducere de Ion Vinea, Editura Univers, București, 1971, p. 655.

1

„Ei, și care va fi să fie mișcarea?”

Eram eu, adică Alex, și ai mei trei gășkari Pete, Georgie și Moho, care era chiar mohorât, și stăteam noi în Lactobarul Korova, zdrobindu-ne răzdoacele cum să ne umplem acea seară de iarnă, puiancă de lele sălbatică, rece și neagră, dar în același timp uscată. Lactobarul Korova era un mesto în care se servea lapte plus încă ceva și poate că voi, Fra, ați uitat cum erau mestourile alea, lucrurile schimbându-se de speriat zilele astea, toată lumea grăbindu-se să uite și nici măcar ziarele nu se mai citesc prea mult. Deci, ce vindeau ei acolo era lapte și încă ceva. N-aveau licență pentru băuturi, dar încă nu era nici o lege împotriva noilor chekstii tari pe care obișnuiau să le pună în bătrânul moloko, încât să poți să-l sorbăi cu vellocet sau synthemesc sau drencom sau una sau două alte chekstii care ți-ar fi asigurat cincisprezece minute liniștite de horror-show, timp în care puteai să-i admiri pe Marele Bog și Sfânta lui Ceată de Îngeri și Sfinți în pantoful tău stâng, iar din mozgul tău să iasă scânteii. Sau puteai trage la măsă lapte cu tăișuri, cum ne plăcea nouă să spunem, și asta te ascuțea și te pregătea pentru o partidă murdară de unu-contra-douăzeci, și chiar asta trăgeam noi în seara cu care am început povestea.

Aveam buzunarele pline de denghi, deci nu era chiar nevoie, pentru un plus de ceva poli la teșcherea, să tolkaftim vreun babalâc de celavek în vreo alee, și să-l vidvedem băltind în sânge, în timp ce noi ne numărăm prada și o împărțeam la patru, și nici să ultravioletăm vreo puiancă albă în cap, bătrână și tremurândă, încremenită în vreo prăvălie, în timp

ce noi o ștergeam cu banii din casă. Dar, cum se zice, banii nu sunt totul.

Toți patru eram la țol ultramodern, ceea ce în zilele alea însemna o pereche de pantaloni negri foarte strâmți, cu o apă-rătoare pentru bătrâna piftioasă, cum îi ziceam noi, chiar între craci, făcută să te protejeze, dar și cu un soi de model care se putea vedea destul de clar într-o anumită lumină, așa că eu aveam unul în formă de păianjen, Pete avea o ruka (mână, carevasăzică), Georgie avea o floare foarte fantezistă, și dragul de Moho avea unul foarte plictici, o lițofață (față, carevasăzică) de clown, Moho neștiind prea multe și având, pe lângă toată tristețea unui Toma Necredinciosul, de departe cea mai multă mohoreală. Apoi purtam jachete pe talie, fără revere, dar cu umerii umflați („pleciumeroi“ le ziceam), la mișto față de ăia cu umeri de-adevăratelea. Apoi, Fra, aveam cravatele alea alb murdar care semănau cu piureul de kartofi pe care ai lăsat urme cu furculița. Purtam părul nu prea lung și aveam cizme horrorshow cu vârful ascuțit pentru tras șuturi.

„Ei, și care va fi să fie mișcarea?“

Trei dievuşte erau împreună la bar, dar din păcate noi eram patru malciki și de obicei eram toți pentru unul și unul pentru toți. Ascuțitele erau îmbrăcate tot la patru ace, cu peruci una violet, una verde și una portocalie pe golovane, fiecare costând nu mai puțin decât câștigul lor pe trei sau patru săptămâni, cred, plus un machiaj asortat (curcubeie în jurul ochilor și botul bine vopsit). Mai aveau rochii negre, lungi, foarte strâmte, și la balcoane aveau broșe mici ca de argint cu diverse nume de malciki – Joe și Mike și tot așa. Pesemne că erau numele malcikilor cu care s-au kulkat înainte să împlinescă paisprezece ani. Se tot zgâiau la noi și mai că-mi venea să zic (cu juma' de bot) ca noi trei să ne cărăm pentru un pic de jumul și să-l lăsăm singur pe dragul de Moho, ceea ce ar fi însemnat doar să-i kupetim o juma' de alb, da' de data asta cu ceva synthemesc în el, numai că nu se făcea. Moho era foarte, foarte urât și chiar așa cum îi era numele, dar era un luptător horrorshow spurcat și expert la tras șuturi.

„Ei, și care va fi să fie mișcarea?”

Celavekul de lângă mine, dintr-unul din fotoliile mari, pluşate, înşirate de-a lungul a trei pereți, era deja dus bine, cu ochii încetoşați, mormăind tot felul de slove ca „Aristotel a tras din greu să facă ciclame inteligente”. Aterizase departe, pe orbită, și știam cum e, pentru că și eu, ca toată lumea, o încercasem, dar acum gândeam că e un fel de chekstie lașă, Fra. Zaci acolo după ce ți-ai băut bătrânul moloko și nazirești că tot ce e în jurul tău ține de trecut. Vidvezi totul OK, foarte clar – mesele, stația, luminile, ascuțitele și malcikii –, dar e ca și cum o chekstie pe care-o știai acolo a dispărut. Și stai acolo hipnotizat de cizma sau pantoful sau unghia sau ce-o fi fost, și în același timp te trezești luat de ceafă și scuturat ca și cum ai fi un pui de mătă. Te scutură și te scutură până nu mai rămâne nimic. Nu mai ai nume, nu mai ai corp, nici sine și nici că-ți pasă și aștepti până când cizma sau unghia se îngălbenesc tot mai tare și mai tare. Apoi luminile încep să explodeze ca bombele atomice și cizma sau unghia sau ce-o fi fost, un pic de murdărie pe turul pantalonilor, se transformă într-un mesto mare, mare, mare, mai mare decât lumea întregă, și tu tocmai ești pe cale să îi fii prezentat bătrânului Bog sau Dumnezeu, când deodată totul se sfârșește. Te întorci din nou aici, de data asta smiorcăindu-te și balmăjind din bot un buhuhu. Ei bine, e foarte frumos, dar foarte jalnic. Nu ai fost pus pe acest pământ ca să iei legătura cu Dumnezeu. Genul ăsta de lucruri poate stoarce toată puterea și bunătatea unui celavek.

„Ei, și care va fi să fie mișcarea?”

Stația mergea și îți intrase în cap ideea că golosul solistului mergea dintr-o parte în alta a barului, zburând în tavan și apoi prăbușindu-se din nou, izbindu-se din perete în perete. Era Berti Laski, chinuind un oldie chiar adevărat, *You Blister My Paint*. Una din cele trei puiance de la bar, cea cu perucă verde, împingea și trăgea din șale în ritmul a ceea ce ei ziceau că e muzică. Simțeam cum tășurile din bătrânul moloko începeau să mă împungă, și acum eram gata pentru unu-contra-douăzeci. Așa că am lătrat: „Afară, afară, afară” ca un câine,

și i-am tras una celavekului de lângă mine, lângă mine aiurea, că era clăbucit și dus departe, una de horrorshow drept în a lui uha, gaura urechii vasăzică, da' nici c-a simțit-o și-i dădea înainte cu „Sistemul telefonic și ce se întâmplă când farfar-culele devin rubadubdube“. Da' avea s-o simtă el, nu glumă, la întoarcerea pe pământ.

— Unde afară? a zis Georgie.

— Taci și umblă, am zis, și-om vedea ce-o să iasă, Fra.

Așa că ne-am prelins în măreța noce de iarnă, am coborât pe bulevardul Marghanita, am cotit pe Boothby Avenue, și acolo am găsit exact ce căutam, o malenkaia arătare numai bună să-ți începi seara cu ea.

Un celavek, genul profesor scrântit și starâi, cu ochelari pe nas și botul căscat în aerul rece al nocei. Avea cărți sub braț și o umbrelă de rahat, venind dinspre Biblioteca Publică, pe care doar ceva liudii o mai vizitau pe atunci. Nu prea aveai ocazia să întâlnești genul burjoyce după căderea nopții în vremea aia, așa că fără poliție și doar cu drăguții de noi, răutăți de malciki prin preajmă, celavekul ăsta cu mutră de prof mergea singur singurel pe toată strada. Așa că ne-am încoit spre el, foarte politicos, și i-am zis:

— Scuze, Fra.

Păru un malenki pic pugat, vidvăzându-ne chiar patru lângă el, atât de zâmbărețo-politicoso-liniștiți, dar a zis:

— Da? Ce doriți? cu un golos ascuțito-profesoral, asta ca să ne arate că nu era pugat defel.

— Văd că ai cărți sub braț, Fra, am zis. E chiar o plăcere rară azi să dai peste cineva care încă mai citește, Fra.

— O, a făcut, tresărind. Chiar așa? O, înțeleg.

Și a continuat să ne privească pe rând pe fiecare, de parcă acum s-ar fi aflat în mijlocul unui cvartet politicoso-zâmbăreț.

— Da, am zis, nici nu știi cât mi-ar plăcea, Fra, dacă ai fi drăguț să-mi permiți să văd ce cărți ai tu acolo. Nimic nu-mi place mai mult în lumea asta ca o carte bună și curată, Fra.

— Curată, a zis. Cum adică?

Numai că Pete i-a și exkavat cele trei cărți și ni le-a împărțit skor-rapid și cu o moacă cruntă. Cum erau doar trei, fiecare aveam câte una pe care să o vidvedem, în afară de Moho. A mea se numea *Cristalografie elementară*, așa că am deschis-o și am zis:

— Excelent, chiar super, și tot întorceam paginile. Apoi cu un golos foarte șocat: Dar ce avem aici? Ce-i cu slova asta murdară? Mă faci să roșesc. Ce dezamăgire, Fra, zău așa.

— Dar, a încercat el, dar, dar.

— Păi, s-a băgat Georgie, asta-i ceea ce numesc eu jeg. Uite, o slovă începe cu f și alta începe cu c.

Cartea lui se numea *Vraja fulgului de nea*.

— O, a făcut veșnic mohorâtul Moho, kiorându-se peste umărul lui Pete, exagerând ca de obicei, uite, zice aici ce i-a făcut, și cu poze, și cu alea-alea. Văd, a zis el mai departe, că nu ești decât o javră bătrână cu mintea murdară.

— Se poate, Fra? La vârsta ta... am zis și-am început să fac bucățele cartea din mâna mea, ceilalți la fel cu ale lor, Moho și Pete împărțind *Sistemul romboidal* ca în lupta cu odgonul.

Profu' cel starâi, cu ochii holbați, a început să skâncească:

— Bine, dar nu sunt ale mele, sunt ale municipalității, asta este curată mârșăvie și vandalism. Sau cam așa ceva.

Și chiar a încercat să ni le smulgă, jalnic lucru, vă spun.

— Meriți să-ți dăm o lecție, i-am zis. Chiar meriți, Fra. Cartea despre cristale din mâna mea era al naibii de bine legată și era greu de răzdrențit în bucățele, marfă de-adevăratelea, din zilele alea când lucrurile erau făcute ca să țină, dar m-am străduit și-am reușit să o transform în fulgi ca de nea, cam mari, pe care i-am presărat pe celavekul ăla amărât și skâncitor, și ceilalți au făcut la fel cu ale lor, bătrânul Moho țopăind în jurul nostru ca un clown ce era.

— Uite-l, zice Pete, Peștele fulgișorilor numai pentru tine, cititor obscen de porcărele și murdării.

— Bătrân celavek pervers, am zis, și apoi am început să-l bumbăcim.

Pete îl ținea de ruka, Georgie îi căsca botul pentru ca Moho să poată să-i scoată falso-zubii de sus și de jos. I-a aruncat pe asfalt, iar eu le-am aplicat bătrâna cizmo-striveală, chit că erau al naibii de rezistenți bastarzii, din ceva plastic super horrorshow-nou. Bătrânul celavek a început să scoată niște morfăieli îmfiedicate – vuf of vuf –, încât Georgie i-a lăsat gubele deoparte și i-a altoit una cu pumnul plin de inele în botul fără dinți, ceea ce l-a făcut pe bătrânul celavek să înceapă să se vaite din greu, și apoi a țâșnit sângele, o frumușețe, Fra. Așa că tot ce-am mai făcut a fost să-i scoatem tzoalele, dezbrăcându-l la maiou și izmene (era tare starâi; Moho mai că și-a ieșit din golovan de atâta smehăială), și apoi Pete i-a tras una cu dragoste în domnul cur, și l-am lăsat să plece. A plecat un pic clătinat, căci nu fusese chiar o tolkafteală serioasă, noi chicotind în spatele lui, apoi i-am scotocit prin buzunare, în timp ce Moho dansa în jurul nostru cu umbrela lui de rahat, dar n-am găsit prea multe. Erau ceva scrisori vekî, unele de prin 1960, cu „Draga mea dragă“ și tot ghiveciul ăla și un inel de chei și un stilou care curgea. Bătrânul Moho a renunțat la dansul lui cu umbrela și bineînțeles c-a început să citească una dintre scrisori cu voce tare, ca să arate străzii goale că știe să citească.

— Iubita mea, a început el să recite cu un golos foarte ascuțit, mă voi gândi la tine cât ești departe și sper că-ți vei aminti să te îmbraci bine când ieși afară seara.

Apoi a scos un smehăit icnit – „Ho, ho, ho“ –, făcându-se că se șterge la iahma curului cu ea.

— Destul, l-am oprit. Hai să-i dăm drumul, Fra.

În buzunarele acestui vârstnik celavek nu erau decât malenki tăiței (adică bani) – nu mai mult de trei novele –, așa că le-am aplicat scârbavnicelor lui moneduțe tratamentul diviziunii, grăunțele adăugându-se la mălaiul frumos ce-l aveam deja. Apoi i-am sfâșiat umbrela și i-am răzdrențit tzoalele, împraștiindu-le în cele patru vânturi, Fra, și așa am terminat cu celavekul gen profesor vârstnik. Știu că n-am făcut prea mult, dar era doar începutul serii și nu-mi prezint scuz-acuz-jacuzele